

СУТНІСТЬ ЗАГАЛЬНИХ ЗАСАД ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

Московченко Д. О.

У статті розглянуто сутність загальних засад призначення покарання. Лише справедливо призначене покарання може забезпечити попередження злочинів. Покарання за вчинений злочин повинно відповідати загальним засадам призначення покарання. І наскільки ці засади будуть правильно прописані в законі й правильно застосовуватися судом, настільки справедливим можна визнати призначене на їх підставі покарання.

Згідно зі ст. 55 Конституції України права і свободи людини й громадянина захищаються судом. Судді при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону (ст. 129). Для правильної організації призначення покарання судами свобода судового розсуду має бути достатньою, щоб дати можливість урахувати та оцінити особливості кожного конкретного випадку. Разом із тим, вона повинна обмежуватися суворими рамками закону, щоб вибір покарання не перетворився на свавілля.

Ключові слова: загальні засади призначення покарання, критерії призначення покарання, тяжкість вчиненого злочину, особа винного.

В статтє рассмотрена сущность общих правил назначения наказания. Только справедливо назначенное наказание может обеспечить предупреждение преступлений. Наказание за совершенное преступление должно соответствовать общим правилам назначения наказания. И насколько эти принципы будут правильно прописаны в законе и правильно применяться судом, настолько справедливым можно признать назначенное на их основании наказание.

Согласно ст. 55 Конституции Украины права и свободы человека и гражданина защищаются судом. Судьи при осуществлении правосудия подчиняются только закону (ст. 129). Для правильной организации назначения наказания судами свобода судебного усмотрения должна быть достаточной, чтобы дать возможность учесть и оценить особенности каждого конкретного случая. Вместе с тем, она должна ограничиваться строгими рамками закона, чтобы выбор наказания не превратился в беспредел.

Ключевые слова: общие правила назначения наказания, критерии назначения наказания, тяжесть совершенного преступления, личность виновного.

The article is devoted to the essence of the general principles of sentencing. Only true sentence can provide crime prevention. The penalty for the offense must comply with the general principles of sentencing. And how these principles are spelled out in the law correctly and properly are applied by a court, so just be considered on the basis of their intended punishment.

According to the article 55 of the Constitution of Ukraine the rights and freedoms of person and citizen are protected by the court. The judges during process of justice are subjected only to the law (art. 129). For the correct organization of sentencing by the courts the freedom of judicial discretion should be sufficient to allow the features to consider and to evaluate each case. However, it should be limited to strict framework of the law that the choice of punishment does not become a tyranny.

© Д.О. Московченко, 2015

Keywords: sentencing guidelines, factors that should be taken into account in sentencing, gravity of an offence committed, criminal's characteristics.

Основними засадами здійснення правосуддя є здійснення правосуддя лише на підставі закону. Проблема законодавчого визначення загальних засад призначення покарання криється в необхідності розроблення чіткої їх структури, окреслення критеріїв призначення покарання й установлення впливу таких критеріїв на обрання міри покарання. Як говорить М.І. Хавронюк, усі ми гідні кримінальних законів, які б найбільше відповідали нашому відчуттю Правди, Справедливості і Милосердя [3, 43]. Головне завдання в ході законодавчої діяльності – забезпечити відсутність у нормативних актах положень, які б суперечили правам людини [4, 29]. Проте сучасне законодавство про загальні засади призначення покарання не відповідає зазначеному вище. Як показав аналіз роботи судів у 2005 р., недоліки в здійсненні судочинства та реальному забезпеченні судами законних прав і свобод людини пов'язані здебільшого із законодавчими проблемами правосуддя, що роками не вирішуються [5, 34].

Проблема правильного застосування загальних засад призначення покарання пов'язана із наданням надто широкого права судового розсуду без окреслення орієнтирів призначення справедливого покарання та не завжди належним професійним рівнем суддів, які вирішують справу за своїми переконаннями, не звертаючись до відповідних нормативних актів, юридичної літератури тощо. За словами О.М. Костенка, людина, яка береться застосовувати будь-який закон без правової доктрини, нагадує "вершника без голови" [6, 43]. Уникнути таких недоліків можливо лише через підвищення професійного рівня суддів і конкретизацію основних положень законодавства щодо призначення покарання.

Дослідження загальних засад за кримінальним правом України та зарубіжних країн сприятиме вдосконаленню чинного законодавства з цих питань.

Визначення загальних засад призначення покарання є основою однакового їх застосування до осіб, які вчинили злочин, через чітко структурований процес. Цей процес вимагає детальної індивідуалізованої інформації, яка дозволить суду визначити належну мету покарання і, відповідно, міру покарання. Якість рішення суду неминуче залежить від якості отриманої інформації [7, 51]. Отже, першочерговим завданням є визначення сутності загальних засад призначення покарання.

В юридичній літературі чимало уваги приділялося визначенню загальних засад призначення покарання. Згідно з теорією кримінального права, під загальними засадами розуміють передбачені законом правові вимоги, якими суд зобов'язаний керуватися при призначенні покарання за кожний вчинений злочин [8, 10]. Крім того, загальні засади визначають як "вихідні положення", "ідеї", "правила". Проте окремі дослідження обмежувалися лише визначенням поняття загальних засад та їх ознак.

Міжнародні відносини між державами не можуть існувати або розвиватися належним чином без знання правових систем, які відображають розуміння справедливості й регулюють, з урахуванням політичних поглядів, структури таких держав [9, 12]. Тому визначення сутності

загальних засад призначення покарання пропонується через порівняння загальних засад із відповідними інститутами кримінального права зарубіжних країн, які визначають порядок призначення покарання.

Принципи ж призначення покарання лише повторюють положення принципів кримінального права та загальних засад призначення покарання, тому виділяти їх окремо є недоцільним.

Позитивом кримінального права зарубіжних країн є визначення принципів кримінального права, які спрямовують діяльність суду при призначенні покарання.

Для України постає проблема визначення в кримінальному законодавстві принципів кримінального права. Невизначеність принципів кримінального права загалом веде до невизначеності тих принципів, які властиві інституту призначення покарання. Саме відсутність текстуального закріплення в законі принципів кримінального права є однією з основних причин існування в кримінально-правовій науці різноманітних поглядів, які саме ідеї складають систему принципів кримінального права взагалі та окремих його інститутів зокрема.

У сучасному законодавстві вказане положення знаходить своє відображення в нормі про загальні засади призначення покарання (ч. 4 ст. 65 КК), де вказано, що більш суворе покарання, ніж передбачене відповідними статтями Особливої частини КК за вчинений злочин, може бути призначене за сукупністю злочинів і за сукупністю вироків згідно зі статтями 70 та 71 КК. Таким чином, відбувається збіг принципів і загальних засад призначення покарання [1, 2].

Виходячи з наведеного, вважаємо за недоцільне виділяти принципи призначення покарання як окрему категорію. Принципи кримінального права виконують усі функції як для інституту призначення покарання, так і для інших самостійних інститутів. Дублювання принципів кримінального права в принципах призначення покарання є зайвим. Інша річ, принципи кримінального права повинні бути чітко визначені в кримінальному законодавстві, що підтверджується думками багатьох учених [10, 485]. Так, за висловом А.Ф. Черданцева, правові принципи складають внутрішній "механізм", що забезпечує цілеспрямовану дію всієї системи права. Ось чому так важливо, щоб законодавець повно визначив як систему принципів, так і самі принципи, як це зроблено в модельному кримінальному кодексі держав-учасниць СНД і в кримінальному законодавстві інших країн.

Повертаючись до тенденцій визначення тих факторів, які суд повинен брати до уваги при призначенні покарання, можна зазначити, що поняття "принципів" призначення покарання в розумінні законодавства ФРН і Польщі є непридатним для українського кримінального законодавства. Переважно це пов'язано з тим, що українські правознавці надали такому термінові іншого значення. Українські юристи виділяють принципи призначення покарання поряд із загальними засадами. Введення терміна "принципи" призначення покарання для характеристики тих факторів, що суд бере до уваги при призначенні покарання, в українському праві могло б призвести до змішання того, що розуміється під принципами, і саме загальних засад призначення покарання.

Молдова при здійсненні правосуддя вимагає враховувати критерії індивідуалізації покарання. Так, у ст. 75 КК Молдови говориться, що особі, визнаній винною у вчиненні злочину, призначається справедливе покарання в межах, передбачених Особливою частиною КК, і в

суворій відповідності з положеннями Загальної частини. При призначенні виду і строку покарання судова інстанція враховує тяжкість учиненого злочину, його мотиви, особу винного, обставини справи, що пом'якшують та обтяжують відповідальність, вплив призначеного покарання на виправлення та перевиховання винного, а також умови життя його сім'ї. Як бачимо з визначення, молдавський законодавець визначає лише певні критерії призначення покарання. Проте критерії індивідуалізації покарання не розкривають усієї сутності здійснення правосуддя. Вони не визначають порядку призначення покарання, обмежуючись лише переліченням певних факторів, які повинні прийматися до уваги судом. Такий мінімалізм в обмеженні права судового розсуду здатен призвести до неправильного тлумачення законодавчої норми.

Наступна група країн визначає, що суд, призначаючи покарання, повинен керуватися правилами призначення покарання. Так, наприклад, у п. (а)(4) § 3553 Титулу 18 Зводу законів США вказано, що суддя визначає вид і розмір покарання, виходячи з правил призначення покарання, встановлених Комісією з питань призначення покарання. Наведене положення дублюється в нормах, що встановлюють відповідальність за окремі злочини. Наприклад, у § 1031 Титулу 18 вказано, що суд визначає розмір штрафу за шахрайство, виходячи з положень § 3553 і § 3572 та вимог, що описані в правилах призначення покарання [11].

Кримінальне законодавство Іспанії оперує поняттями загальних і спеціальних правил призначення покарання, де надає чітку деталізацію тих положень, що суд враховує при призначенні покарання.

Розділ 4 титулу 3 КК Філіппін називається "Правила призначення покарання особі, винній у вчиненні злочину" (ст.ст. 46-71 КК) і визначає порядок призначення покарання з установленням міри впливу певних обставин справи на вид і розмір покарання [12].

У вітчизняній літературі загальні засади часто дорівнювалися правилам призначення покарання. Так, Л.А. Прохоров писав: „Загальна засада – це чітко визначене в кримінальному законі загальне правило визначення міри покарання, що відповідає об'єктивним і суб'єктивним ознакам злочину, а також особі винного. Узагалі ідея правил призначення покарання проходить червоною ниткою через весь зміст дослідження Л.А. Прохорова [13, 1, 5, 7, 9]. Правила призначення покарання зустрічаються й у працях інших авторів [14, 121; 23, 311].

Більш того, українська судова практика також використовує поняття "правила" призначення покарання. Так, у п. 20 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 "Про практику призначення судами кримінального покарання" вказано: "Звернути увагу судів на те, що передбачені законом правила призначення покарання (виділено нами - Т.С.) за сукупністю злочинів застосовуються у випадках самостійної кваліфікації вчиненого як за різними статтями, так і за різними частинами або пунктами однієї статті кримінального закону, якими передбачена відповідальність за окремі склади злочинів і які мають самостійні санкції" [15].

Характерною особливістю правил є регулювання ними обмеженого кола суспільних відносин, але з великим ступенем деталізації (виділено нами - Т.С.) [16, 712]. Таке визначення найбільш влучно описує те, що повинно міститися в законодавстві відносно визначення порядку врахування певних факторів при призначенні покарання.

Для законодавства зарубіжних країн, що оперують

поняттям "правила" призначення покарання, характерним є визначення таких правил як окремих актів з установленням великого ступеня деталізації відносин, що склалися при призначенні покарання судом за вчинений злочин. Так, у США у Федеральних правилах призначення покарання вказується на необхідність враховувати тяжкість вчиненого злочину і особу винного [17], причому визначаються обставини, що характеризують зазначені критерії, і подається їх кількісний вираз, з урахуванням якого й призначається міра покарання. Якщо американські правила призначення покарання обмежують право судового розсуду встановленням санкцій з невеликим розбігом між мінімумом та максимумом (не більше 25 %) [18], то в Англії правила призначення покарання встановлюють майже абсолютно конкретні санкції, визначаючи тяжкість злочину в точних величинах і вплив окремих обтяжуючих обставин тим же чином.

Узагалі аналіз зарубіжного законодавства дає підстави вважати правила призначення покарання як порядок призначення покарання з великим ступенем деталізації тих факторів, що повинні впливати на обрання міри покарання, і з визначенням їх кількісного виразу.

Термін "загальні засади" призначення покарання є достатньо близьким за значенням до правил. Водночас аналіз кримінального законодавства України та зарубіжних країн показує, що ці два терміни відрізняються за змістом. Загальні засади містять найбільш загальні положення, що зобов'язують суд урахувати певні критерії при призначенні покарання, правила ж містять високий рівень деталізації тих положень, що впливають на обрання міри покарання, обмежуючи тим самим право судового розсуду.

Створення правил призначення покарання потребує великих матеріальних та інтелектуальних затрат. З досвіду зарубіжних країн видно, що для розроблення правил призначення покарання створювалися спеціальні комісії, які протягом значного періоду часу досліджували судову практику по окремих категоріях справ, визначали найбільш поширені обставини, що враховувалися судом при призначенні покарання, їх вплив на міру покарання. Виходячи з одержаних результатів, створювалися деталізовані правила призначення покарання. У США та Канаді такі комісії працювали понад три роки до моменту розроблення правил призначення покарання [19, 97-99].

Уважаємо, що в Україні, у межах судової реформи, необхідне створення комісії призначення покарання як структурного підрозділу Верховного Суду України, завданням якої повинно стати вивчення судової практики та нагляд за однаковим застосуванням закону на всій території країни. У подальшому можливе розроблення правил призначення покарання.

На сучасному етапі розвитку української системи правосуддя вважаємо необхідним на законодавчому рівні обмежитися конкретизацією норми про загальні засади призначення покарання та визначенням загальних засад призначення покарання, під якими слід розуміти порядок визначення міри покарання, що відповідає об'єктивним і суб'єктивним ознакам злочину, особі винного та обставинам, що пом'якшують та обтяжують відповідальність, що забезпечується державою, розраховане на невизначене коло однотипних випадків і є обов'язковими для всіх і кожного в умовах передбаченої ситуації.

Отже, поняття: "принципи", "загальні засади", "критерії", "правила" не є взаємозамінними. Їх різниця впливає з порівняння інститутів призначення покарання

за кримінальним правом України та зарубіжних країн. Кримінальне право України визначає загальні засади призначення покарання.

Дієвість будь-якої норми залежить багато в чому від її структури та порядку розташування окремих груп критеріїв призначення покарання, про що йтиметься далі.

Література

1. Конституція України: закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 04.02.2015 р. № 2952-17. - [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

2. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 20.05.2015 р. № 4652-17. - [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

3. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. [Текст] / М.І. Хавронюк. - К.: Юрисконсульт, 2006. - 1048 с.

4. Велиев С.А. Принципы назначения наказания. [Текст] / С.А. Велиев - СПб.: Издательство Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2004. - 388 с.

5. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2005 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. - 2006. - № 6. - С. 33-47.

6. Костенко О.М. Кримінальний кодекс і доктрина [Текст] / О.М. Костенко // Право України. - 2004. - № 7. - С. 43-47.

7. Pierce O'Donnell, Michael J. Churgin, Dennis E. Curtis. Toward a Just and Effective Sentencing System: Agenda for Legislative Reform. - New York: Praeger Publishers, 1977. - 142 p.

8. Малков В. Применение общих начал назначения наказания [Текст] / В. Малков // Советская юстиция. - 1986. - № 14.

9. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности: Пер. с фр. В.А. Туманова. [Текст] / Р. Давид - М.: Международ. отношения, 1999. - 400 с.

10. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. [Текст] / М.І. Хавронюк - К.: Юрисконсульт, 2006. - 1048 с.

11. Federal Sentencing Guidelines Manual. 2001 Ed. - St. Paul: West Group Publishing Co., 2001. - 1543 p.

12. Кримінальний кодекс Філіппін від 08.12.1930 р. (англ.). - [Електронний ресурс]: <http://www.chanrobles.com/revisedpenalcodeofthephilippinesbook1.htm> (відвіда-на востаннє 13.01.2006).

13. Прохоров Л.А. Общие начала назначения наказания по советскому уголовному праву: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. [Текст] / Л.А. Прохоров. - М.: Всесоюз. юрид. заоч. ин-т, 1972. - 24 с.

14. Меркулова В.О. Деякі міркування щодо співвідношення кримінальної відповідальності та покарання [Текст] / В.О. Меркулова // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. - Харків: Нац. юрид. акад. України. - 2001. - Вип. 50. - С. 120-125.

15. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24.10.2003 р. „Про практику призначення судами кримінального покарання” // Практика розгляду судами

кримінальних справ: Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. – К.: Атіка, 2004. – 544 с.

16. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія: в 6 т. [Текст] / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 4. Н-П. – 2002. – 720 с.

17. Federal Sentencing Guidelines Manual. 2001 Ed. – St. Paul: West Group Publishing Co., 2001. – 1543 p.

18. Joe A. Cannon, Foy R. Devine, John G. Perazich, Lawrence H. Schwartz, Peter L. Truebner. Law and Tactics

in Sentencing. – Washington: Coiner Publications. LTD, 1970. – 202 p.

19. Fear of Judging: Sentencing Guidelines in the Federal Courts. – Chicago: The University of Chicago Press, 1998. – 276 p.

Московченко Д.О.,
магістр ОДУВС

Надійшла до редакції: 18.09.2015

УДК81'276.6:351.74

СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕРМІНІВ “ПОЛІЦІЯ” ТА “ПОЛІЦЕЙСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ”

Смірнова О. М.

У статті подано результати семантичного аналізу термінів “поліція” та “поліцейська діяльність”. Проаналізовано генезу появи та розвитку основоположних понять “поліція” та “поліцейська діяльність”. На основі аналізу визначено, що етимологічні витоки категоріально-понятійного апарату термінів “поліція” та “поліцейська діяльність” пояснюють особливості їх уживання в сучасній українській мові. Обґрунтовано, що за своєю історичною психосемантикою терміни “поліція” та “поліцейська діяльність” пов’язані зі збереженням державного ладу, режимом правління, суспільною безпекою держави.

Ключові слова: семантичний аналіз, поліція, поліцейська діяльність, Національна поліція України.

В статті представлено семантичний аналіз термінів “полиция” и “полицейский деятельность”. Проанализированы генезис появления и развития основных понятий “полиция” и “полицейский деятельность”. На основе анализа определено, что этимологические истоки категориально-понятийного аппарата терминов “полиция” и “полицейская деятельность” объясняют их особенности употребления в современном украинском языке. Обосновано, что по своей исторической сути семантика терминов “полиция” и “полицейская деятельность” связана с сохранением государственного строя, режимом правления, общественной безопасности государства.

Ключевые слова: семантический анализ, полиция, полицейская деятельность, Национальная полиция в Украине.

The article presents the semantic analysis of the terms “police” and “policing”. It is analyzed the emergence and development genesis of the basic concepts of “police” and “policing”. It is determined on the basis of analysis that etymological origins of the categorical-conceptual apparatus of the terms “police” and “policing” explain their particular use in the modern Ukrainian language. It is proved that in its historical fact semantics of the terms “police” and “policing” is related to the public order preservation, governing regime, social security.

Keywords: semantic analysis, police, policing, National police of Ukraine.

Генеза інституту поліції об’єктивно зумовлена монополізацією державного права на застосування легітимного примусу та необхідністю реалізації класичної правоохоронної (поліцейської) функції. Хоча інституалізація поліції відбулася лише в ХІХ ст., людство

впродовж останніх п’яти століть уперто прагне осмислити цей правовий і соціальний феномен [1, 7].

Відомо, що в словах будь-якої розвиненої національної мови, відповідно до характеру народу-носія, закріплюється своєрідна їх смислова символіка, що пов’язано з дією об’єктивного закону збереження етимологічної (історичної) пам’яті слова, його психологічним сприйняттям – незалежно від того, чи відомий цей вихідний, споконвічний смисл чи ні.

Історія термінів “поліція” та “поліцейська діяльність” сягає в давнину, а отже, їх психосемантичний аналіз неможливий без урахування історичного досвіду.

Загальновідомо, що основою будь-якої наукової методології є категоріально-понятійний апарат. Упродовж останніх десятиліть науковцями здійснювалися окремі спроби етимологічно-правового аналізу понять “поліція” та “поліцейська діяльність” у контексті дослідження феномену поліцейської діяльності (К.С. Бельський [2; 3], А.В. Губанов [4-8], Ю.П. Соловей [9]), у контексті використання досвіду поліції ЄС в адміністративній діяльності правоохоронних органів (Д.П. Калаянов [10]); з точки зору організаційно-правових засад діяльності поліції (О.С. Проневич [1]). Однак, оперуючи поняттями “поліція”, дослідники водночас уникали його семантичного аналізу. Отже, доцільним і актуальним є аналіз історичного розвитку етимології цього поняття, пов’язаного із державним правоохоронним органом, на який покладаються функції захисту законних інтересів, прав і свобод громадян, гарантування громадської безпеки й громадського порядку, боротьби зі злочинністю.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі дослідження історичних фактів і документів здійснити семантичний аналіз категоріально-понятійного апарату основоположних термінів “поліція” та “поліцейська діяльність”.

Ставлячи за мету здійснити семантичний аналіз термінів “поліція” та “поліцейська діяльність”, доцільно звернутися до ретроспективного огляду етапів формування та становлення перших правоохоронних органів, досвід яких має вплив на подальший розвиток сучасних поліцейських органів.

У кожного народу, який створив національну державність, неминуче виникає потреба в особливому апараті, покликаному відповідними заходами здійснювати боротьбу з правопорушеннями та злочинністю. Такі апарати здавна існували в багатьох країнах і були прообразом поліції в сьгоднішньому її розумінні [11, 158].

Слід відмітити, що в якості служби забезпечення правопорядку поліція, фактично, зародилася ще в античності, отже, здійснюючи історико-правовий екскурс,